

важливішими завданнями екологічної освіти є пробудження в учнів занепокоєності станом природи, їхнього безпосереднього оточення та планети в цілому, а також ініціювання екологічного мислення та екологічної поведінки в повсякденному житті. Нове тисячоліття ставить перед учителями нові завдання з багатьох напрямів роботи з дітьми, зокрема їх екологічної освіти, що дає учням можливість виражати особисте ставлення до проблеми та усвідомлювати відповідальність за її розв'язання.

Ми можемо розв'язувати екологічні проблеми планети, тільки глибоко зрозумівши взаємовідносини між людством і навколишнім середовищем. Сучасні форми, методи, технології можуть бути надзвичайно корисними при передачі цих ідей учням.

Література:

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003.
2. Борейко В. Е. Экологическая этика в школе: Учеб. пособ. – К. : Киевский эколого-культурный центр, 2004. – 92 с.
3. Горелов А. А. Экология: Учеб. пособие. – М. : Центр, 2002. – 240 с.
4. Державна національна програма «Освіта» («Україна 21 століття»). Постанова кабінету Міністрів України № 896. 03. 11. – К., 1993. – С.10
5. Конституція України. Стаття 65, с. 19. – К., 1996.
6. Про концепцію екологічної освіти в Україні// Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – № 7. – 2002. – С. 3-23.
7. Про Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565/
8. Сухомлинський О. В. Природа, праця, світлогляд // Вибрані твори: у 5-и т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 554.

Новицька Т.В.*

ВИКОРИСТАННЯ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИХ ЗАВДАНЬ НА УРОКАХ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті обґрунтовано доцільність і способи використання диференційованих завдань у навчальному процесі початкової школи, висвітлено види диференціації, принципи об'єднання учнів у групи та роботи з кожною групою.

Головний принцип учительських дій – «Не нашкодь дитині!». Особливо виразно це має виявлятися у здійсненні індивідуального підходу до всіх дітей незалежно від здібностей. У шкільній практиці індивідуальний підхід найчастіше знаходить вияв у врахуванні типових особливостей учнів. Тому індивідуалізація в умовах класно-урочної системи переважно здійснюється через групові диференційовані завдання з включенням на окремих етапах індивідуальних. Усі сьогодні розуміють, що діти

* © Новицька Т.В.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

різні, кожен з них – індивідуальність, і не можна вважати, що всі вони здатні засвоїти матеріал, поданий певним чином. У кожному класі є принаймні одна дитина, яка не усвідомлює пояснень тому, що її мислення має особливості, відмінні від особливостей інших учнів. Цій дитині слід пояснити по-іншому – і вона все зрозуміє. Але вчитель не завжди в змозі це врахувати – адже у нього великий клас та обмаль часу. І діти, які розуміють «по-іншому», часто стають відстаючими – не через поганий рівень навченості, а через неможливість сприйняти матеріал у тому вигляді, у якому він подається. Також не слід забувати довічну проблему педагогів: програма розрахована на «середнього учня». Поки вчитель пояснює, одні учні слухають, другі вже все зрозуміли, і їм нудно, а для третіх темп пояснення занадто високий, вони відстають від думки вчителя, «губляться». У результаті пізнавальна активність як другої, так і третьої групи учнів (їх зазвичай називають обдарованими та слабкими) падає. У них формуються хибні уявлення про себе та своє навчання: одні вважають, що вчитися дуже легко, не слід докладати зусиль, а другі – що працювати не треба, бо все одно їм нічого не вдасться. Диференціація покликана вирішити цю проблему.

Як зазначено в педагогічній енциклопедії, у перекладі з латинської слово «диференціація» означає «різниця». У сучасному розумінні «диференційоване навчання» – це забезпечення формування класів з однорідним складом учнів відповідно до їх розумового розвитку і потенціальних можливостей та природних здібностей, дотримання внутрішньокласної диференціації та індивідуалізації навчально-виховного процесу [2].

Проблема диференційованого навчання багатьма авторами розглядалася як засіб попередження неуспішності учнів (М.І.Мамутов, В.І.Загвязінський, Ю.К.Бабанський, Н.О.Менчинська та ін.). Диференційовані завдання є давно відомим і ефективним засобом здійснення індивідуального підходу в організації навчальної діяльності, але їх застосування в масовому педагогічному досвіді залишається слабо освоєним.

Метою статті є висвітлення принципів і способів використання диференційованих завдань у навчанні молодших школярів.

Узагальнення педагогічних досліджень і передового досвіду дає можливість визначити сукупність вимог до організації диференційованого навчання. За визначенням О. Я. Савченко, до таких вимог належать:

1. Учитель ураховує загальну готовність дітей до навчальної діяльності та готовність до засвоєння конкретного матеріалу.

2. Уміє передбачити труднощі, які можуть виникнути в дітей під час його засвоєння.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

3. У системі уроків використовує диференційовані завдання індивідуального і групового характеру.

4. Проводить перспективний аналіз: для чого плануються завдання, чому їх треба використовувати саме на даному етапі уроку, як продовжити цю роботу на наступних уроках [4].

Диференціація навчання передбачає об'єднання учнів у групи для окремого навчання за їхніми індивідуальними особливостями. Думку про необхідність диференційованого підходу до навчальної діяльності школярів не раз висловлював у своїх працях В. О. Сухомлинський, наголошуючи, що до кожного учня треба підійти, побачити його труднощі, кожному необхідно дати тільки для нього призначене завдання. Диференціація передбачає таку організацію роботи на уроці, коли одному учневі або групі вчитель пропонує в певній системі посилені завдання різної складності й цим самим створює сприятливі умови для розвитку й навчання кожного.

Практична реалізація індивідуального підходу починається з вивчення готовності дитини до навчання. Як відомо, відмінності між підготовкою малюків, які приходять до школи, досить великі, зокрема в словниковому запасі, швидкості мислення, темпі письма, умінні керувати своєю увагою, у працездатності. Вагомими чинниками успішності навчання й виховання є тип нервової системи, міцність здоров'я, вік учнів.

Диференційоване навчання – це один з із способів досягнення всіма дітьми загальноосвітньої мети навчання з урахуванням їх індивідуальних особливостей. Як уже зазначалося, диференціація навчальної роботи передбачає добре знання вчителем своїх учнів: рівня підготовки й розвитку кожного з них, їхніх індивідуальних особливостей. Але слід зазначити, що один і той самий учень з різних навчальних предметів може бути в різних групах. Наприклад, на уроці математики учень може бути в першій групі, бо у нього природні математичні здібності, а на уроці рідної мови – у другій або навіть у третій, бо в нього погано розвинений фонематичний слух чи орфографічна грамотність.

Відомо, що основне призначення диференційованих завдань – забезпечити для кожного учня оптимальну пізнавальну діяльність у процесі навчальної роботи на всіх етапах уроку. Так, під час підготовки школярів до засвоєння нового матеріал, диференційовані завдання спрямовані на ліквідацію прогалів у вивченні опорних знань або розширення чи поглиблення їх. Диференційовані завдання мають бути постійною формою навчання. Ураховуючи те, що рівень готовності учнів до навчальної діяльності різний, конструюються диференційовані завдання для школярів з різними навчальними можливостями. Тому необхідно використовувати такі завдання, що поєднують навчальний процес усього класу з допомогою тим учням, які

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

повільніше сприймають матеріал, і постійним удосконаленням умінь та навичок сильніших учнів.

Невід'ємною частиною внутрішньокласної диференціації є створення тимчасових умовних навчальних груп, у кожен з яких включаються учні з приблизно однаковим рівнем підготовки до вивчення матеріалу, рівнем розумового розвитку та індивідуальних особливостей. У кожному класі, як правило, можна виділити три навчальні групи: основна – найбільша за кількістю дітей, і дві невеликі групи – «сильних» і «слабких» учнів. До основної групи віднесемо учнів, які рівномірно засвоюють з невеликою допомогою вчителя програмовий матеріал, володіють навичками самостійної роботи, способи виконання типових задач засвоюють після розгляду 2–3 зразків, безпомилково виконують завдання обов'язкового рівня навчання після кількох тренувальних вправ. До групи «сильних» учнів віднесемо дітей, які досягають певного розуміння навчального матеріалу вже в процесі його первинного сприймання, схеми розв'язування типових задач фактично засвоюють під час пояснення, для безпомилкового виконання обов'язкового рівня їм достатньо однієї-двох вправ. Вони спроможні виконувати завдання підвищеної складності за мінімальної допомоги вчителя або зовсім без неї. До третьої групи («слабкі» діти) відносимо учнів, які у процесі засвоєння матеріалу зустрічаються з певними труднощами, у багатьох випадках потребують додаткових пояснень, головним чином тому, що недостатньо володіють навичками самостійної роботи. Школярам необхідна постійна увага вчителя та його контроль. Такі учні вміють розв'язувати нескладні типові задачі після тривалого тренування. До цієї групи ми також віднесли невстигаючих учнів, які мають суттєві прогалини в знаннях, з великими труднощами засвоюють розв'язування навіть простих типових задач.

У процесі застосування диференційованих завдань для різних груп дітей є перехід від колективних форм роботи до частково самостійних і повністю самостійних у межах уроку і системи уроків. Тому, незалежно від своїх здібностей, учні беруть участь у виконанні дедалі складніших завдань. Постійно залучаючи дітей до виконання завдань за вибором, учитель створює об'єктивні можливості для стимулювання позитивних мотивів навчання. І поступово навіть слабкий учень відчуває своє зростання, бо помічаються та підтримуються успіхи кожного, використовуючи всілякі допоміжні засоби. Особливо успішно діють в умовах класу різноманітні зорові опори – зразки для міркувань і побудови зв'язних висловлювань на етапі закріплення. Але при цьому не забуваються і кмітливі, швидко мислячі діти. Вони можуть виступати «співавторами» на уроці, можуть продовжити пояснення, самостійно ознаямитися з новим матеріалом, попрацювати біля дошки з іншим учнем у ролі

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

вчителя.

Цікавим і ефективним для будь-яких умов навчання є спосіб диференціювання навчання роботи, який запроваджує заслужений учитель України С.П.Логачевська. Ключові поняття її підходу: прийом багаторазового пояснення нового матеріалу, вибір учнями завдань за варіантами для самостійної роботи на основі самостійної оцінки власних можливостей, завершення уроку виконанням спільної роботи [1]. Ефективно здійснювати диференційований підхід до навчальної діяльності школярів допомагають такі структурно-логічні схеми, які пристосовані до різних етапів уроку (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Багаторазове пояснення на уроках математики, мов

	1 етап	2 етап	3 етап	4 етап
1 варіант	Працюють з учителем. Виконай за зразком.	Виконай самостійно	Творча робота	Спільне завдання виконай самостійно
2 варіант	Працюють з учителем	Виконай за зразком	Виконай самостійно	Виконай самостійно
3 варіант	Працюють з учителем	Працюють з учителем	Виконай за зразком	При потребі – допомога вчителя

Таблиця 2

Закріплення на уроках математики, мов

	1 етап	2 етап	3 етап	4 етап
1 варіант	Основне завдання	Творче завдання	Цікаве завдання	Спільне завдання
2 варіант	Міра допомоги	Основне завдання	Творче завдання	
3 варіант	З учителем	Міра допомоги	Основне завдання	

Така організація роботи на уроці дає можливість учителю одночасно працювати з усіма учнями. Сильніші учні поглиблюють свої знання, допомагають слабшим, а слабші міцно засвоюють програмний матеріал. Завдання добираються такі, щоб і слабші відчували, що вони можуть самостійно добувати знання. Вихід на спільне завдання застерігає учнів від поспішного вибору варіантів, оскільки знання оцінюються в кінці даного виду роботи. Учитель спочатку викладає матеріал усім. Потім учням першої і другої груп пропонує працювати з іншими джерелами знань, а з учнями третьої групи розбирає матеріал повторно. На цьому етапі учні з низькими навчальними можливостями відповідають на запитання вчителя, узагальнюють і систематизують знання. Учні з високими й середніми навчальними можливостями розширюють і поглиблюють знання. Залежно від складності навчального матеріалу, загального рівня підготовки учнів можливий інший спосіб диференціального навчання. На окремих етапах уроку доцільно учням з високими навчальними можливостями давати спеціальні завдання,

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

а з основним складом класу працювати над єдиним завданням. Коротко пояснивши навчальний матеріал усім, учитель школярам з високими навчальними можливостями дає особливе завдання, а з усіма ще раз розбирає пояснений матеріал. При вивченні легкого матеріалу можна спочатку його пояснити; всім учням, крім слабких, дати завдання для спільної роботи, а слабким пояснити матеріал повторно. При диференційовано-груповій роботі кожному учневі визначається варіант завдання, який він повинен виконати. Одночасно повідомляється, що його успішна діяльність дозволить йому вибрати інший варіант. Перед кожним учнем розкривається можливість проявити себе при виконанні складних завдань. Це перетворюється на стимул у навчальній діяльності [5]. Спочатку всі учні хочуть працювати в 1 варіанті, підсвідомо розуміючи, що той, хто виконає ці завдання, буде вважатися «сильнішим». Але згодом діти вчаться правильно оцінювати свої можливості і працюють з тими завданнями, які їм під силу. Це допомагає виявити тих дітей, які невпевнені у своїх силах, бояться осоромитись, не впоравшись зі складним завданням. З цими дітьми треба працювати окремо, підтримувати їх, допомагати повірити у власні сили.

В інших випадках учні можуть об'єднуватися в групи за вмінням здійснювати навчальні дії. Але найкраще проводити самоподіл дітей на групи. Нумерацію варіантів писати на дошці різними кольорами, а діти виставляють кольорову фішку на парту, що полегшує зворотний зв'язок і контроль. При перевірці досягнень учнів слід звертати увагу на рівень засвоєння обов'язкового матеріалу. Але включати й завдання підвищеної складності. Кожен учень, опрацювавши обов'язковий матеріал, має можливість проявити себе на підвищеному рівні.

Диференціація навчання здійснюється за допомогою чітко продуманої системи фронтальної, групової (парної) та індивідуальної форм роботи. Різні способи і прийоми диференціації можна звести до таких: диференціація за ступенем складності завдань і диференціація за ступенем самостійності учнів.

Диференціація за ступенем складності завдань – це добір різноманітних завдань, які можна класифікувати таким чином:

- завдання, які потребують різної глибини узагальнення й висновків;
- завдання, розраховані на різний рівень теоретичного обґрунтування роботи;
- завдання репродуктивного і творчого характеру.

Диференціацію за ступенем складності можна використовувати не лише як засіб систематичного і послідовного розвитку мислення учнів, а й для формування позитивного ставлення до навчання, бо розв'язання посильної задачі стимулює до подальшої праці і підвищує самооцінку, оцінку своїх можливостей. Для

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

На етапі вивчення нового матеріалу:

Багаторазове пояснення.

Поєднання фронтальної, парної та індивідуальної роботи.

На етапі закріплення :

Зменшення міри допомоги слабшим учням і ускладнення завдань сильнішим учням.

Як приклад, наведемо фрагмент уроку з української мови в 4 класі на тему «Правопис особових закінчень дієслів 1-ї особи».

1 етап. Фронтальна робота.

Учні колективно виводять правило, читають його в підручнику, складають короткі висновки у вигляді опорної схеми:

I дієвідміна

-у, -ю

-емо, -ємо

(-ем, -єм)

II дієвідміна

-у, -ю

-имо, -іємо

(- м, -ім)

2 етап. Робота з учителем і самостійна робота для тих, хто зрозумів матеріал.

Робота з учителем

Пояснення вживання закінчень дієслів.

1 варіант.

Вставте пропущені букви:
лежать – лежу, леж.. мо;
пишуть – пишу, пиш.. мо.

3 етап. Завдання на вибір.

Робота з учителем.

Вставити пропущені букви:

Міють – мію, ми.. мо

Зберуть – зберу, збер.. мо

1 варіант.

скаж.. мо, вирост.. мо,
люб.. мо

2 варіант. (з підказкою)

помножать – помнож.. мо,
полють – пол..мо

4 етап.

1 варіант. Вставити пропущені букви, скласти речення зі словами:

Гор.. мо, шум.. мо, хил.. мо, мрі.. мо.

2 варіант. Вставити пропущені букви.

зустрін.. мо, квітн.. мо, готу.. мо.

3 варіант. Робота з учителем.

Думають – дума.. мо, косять – кос.. мо.

Спільне завдання.

Вставити пропущені букви у словах:

Буду.. мо, нес.. мо, їд.. мо, ши.. мо, ход.. мо.

Перевірка всіх варіантів.

Підсумовуючи матеріал, можна зробити висновки, що, з якого б джерела не пропонував учитель диференційовані завдання, обов'язково слід зважати на ступінь оволодіння учнем попереднім знанням. Не можна слабших і середніх учнів

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

орієнтувати тільки на виконання спрощених завдань, а сильних – на прискорене вивчення матеріалу. Диференційовані завдання мають різнитися насамперед ступенем самостійності прийомів розумової діяльності, необхідних для їх виконання. Водному випадку завдання можуть містити вказівки про прийоми роботи, їх послідовність, в іншому – розраховані на певну самостійність школярів. Суть диференційованих завдань не в тому, щоб полегшити самі завдання, а в знаходженні постійного шляху, яким учень повинен прийти до кінцевої мети, тобто до самостійного виконання завдання. Якість виконання диференційованих завдань треба перевіряти так, щоб перевірка збагачувала знаннями всіх дітей. Водночас важливо звернути увагу не тільки на кінцевий результат, а й на спосіб діяльності, яким цей результат був досягнутий. Треба виявити, як дитина вміє аналізувати завдання, міркувати, узагальнювати, застосовувати правила. О. Я. Савченко наголошує, що «готуючи диференційовані завдання, учитель обов'язково зіставляє їх мету й зміст з рівнем знань і розвитку учнів, шукає те спільне в змісті й характері завдань, без чого не можна правильно визначити ступінь їх складності для кожної групи, і на цій основі визначає необхідний і посильний зміст та обсяг роботи. Лише за таких умов створюються сприятливі можливості для успішного навчання кожної дитини» [3, с. 108].

Отже, доцільне і грамотне використання диференційованих завдань у навчальному процесі початкової школи створює реальні умови повноцінного розвитку дітей і якісного засвоєння програмового матеріалу кожним учнем.

Література:

9. Логачевська С. П. Дійти до кожного учня / За ред. О. Я. Савченко. – К: Радянська школа, 1990. – 158 с.
10. Організація управління диференційованим навчанням у початкових класах загальноосвітньої школи : Методичні рекомендації для керівників шкіл та вчителів початкових класів / Укл. П. І. Дроб'язко. – К. : ІСДО, 1995. – 40 с.
11. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : Підручник для студентів педагогічних факультетів. – К. : Генеза, 2002. – 368 с.
12. Савченко О. Я. Урок у початкових класах : навч.-метод. посібник. – К. : Освіта, 1993. – 224 с.
13. Шулдик В. І. Педагогічний аспект диференційованого підходу до учнів у навчальному процесі : Навч. -метод. посібник. – К. : ІЗМН, 1997. – 52 с.